

מדוע נעלם ראש חודש תשרי בראש השנה

מים ראשונים: ראש השנה הוא גם ראש חודש תשרי, אלא שהדבר מוצנע אם לא נעלם לגמרי מסדר תפילותינו בראש השנה. האם הצנעה זו היא בשל 'תוקף קדושת היום' ובשל האור החזק של ראש השנה (אור בראשית בו נברא העולם) אשר מסתיר את אור ראש החודש (המאור הגדול שנעשה קטן ונברא רק ביום רביעי)? אפשר. עכ"פ, הסתרת ראש חודש תשרי מתחילה כבר בשבת שלפניו בה איננו אומרים את ברכת החודש ואיננו מכריזים על ראש החודש. **הודעה והודאה:** בכתבת גיליון זה נעזרנו רבות בדף מקורות של פרופ' רמי ריינר בנושא ועל כך נתונה לו תודתנו הרבה.

מסכת ראש השנה דף ח עמוד א

"באחד בתשרי ראש השנה לשנים"¹ ... רב נחמן בר יצחק אמר: לדין. דכתיב: "מראשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא יב) - מראשית השנה נידון מה יהא בסופה.² ממאי דתשרי הוא - דכתיב: "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו" (תהלים פא ד). איזהו חג שהחודש מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה וכתב: "כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב" (שם שם ה).³

תנו רבנן: "כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב", מלמד שאין בית דין של מעלה נכנסין לדין אלא אם כן קידשו בית דין של מטה את החודש.⁴

מגן אברהם, משנה ברורה סימן תיז סעיף קטן א

מנהג קדמונינו לברך את החודש בשבת שלפני ראש חודש, חוץ מלפני ראש חודש תשרי. ורמז לזה: "בכסה ליום חגנו".⁵

שער הציון סימן תיז ס"ק ב

ועיקר הטעם הוא, דכיון דראש חדש תשרי הוא יום טוב של ראש השנה, למותר להזכיר זאת מקודם, ופשוט.⁶

¹ הגמרא דנה במשנה הפותחת את מסכת ראש השנה: "ארבעה ראשי שנים הם: באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים, באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה ... באחד בתשרי ראש השנה לשנים וכו'".

² מוטיב ראש השנה כיום דין מצוי כבר במשנה עצמה (פרק א משנה ב) שאומרת: "בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר (תהלים ל"ג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם וכו'", לפיכך יש להבין מה החידוש של רבן נחמן בר יצחק אמורא דור רביעי-חמישי בבבל. נראה שהוא מתמקד במילה "שנים", היינו במה ראש השנה הוא ראש השנה ל"שנים"? קישור הדין עם תחילת השנה הוא המוטיב שרב נחמן מבקש לחדש ונראה שצריך לקרוא את הפסוק: "אָרְץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה", בדגש על "השנה" ועל המילים: "עיני ה' אלהיך בה": אמנם מדובר בארץ ישראל, אבל אין זה מפריע לדרוש שהקב"ה דורש ובוחן בעיניו את העולם כולו בראשית השנה. לפיכך הוא גם צריך להמשיך ולמצוא קשר לחודש תשרי דווקא.

³ סוף דבר, צמד הפסוקים בתהלים פא ד-ה: "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב: הוא שנותן לראש השנה את מהותו כיום דין. איזה חג יש לנו בשנה שחל ביום שבו הירח מתכסה? (פסח וסוכות חלים דווקא בעת מלוא הארת הלבנה!) הוי אומר זה אחד בתשרי. ובו תוקעים בשופר מה שמתחבר עם "יום תרועה" שבמקרא ובו נעשה "חוק לישראל ומשפט לאלוהי יעקב". ראה גם מסכת ביצה טז ע"א: "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים ... אמר רבי אבהו: מאי קרא - תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. איזהו חג שהחודש מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה, וכתב: כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב". הגמרא מביאה שם פסוקים להוכיח ש"חוק" הוא גם מזון (כגון: "הטריפני לחם חוקי", משל ל ח), אבל בפשטות כשאדם נידון נקצבים לו גם מזונות חיותו.

⁴ הרי לנו קשר מהותי בין ראש חודש וראש השנה. הדבר נכון גם לשאר החגים, אבל כאן הוא בדגש לראש השנה. החוק הניתן לישראל, היינו הסמכות שניתנה לבית הדין לקבוע ולקדש חודשים, הוא זה שקובע מתי חל יום הדין בו נעשה "חוק לישראל" (ובגמרא שם גם לאומות העולם, בגלל "משפט לאלוהי יעקב"). ראש השנה תלוי בראש החודש! ראה גם לשון תוספתא ראש השנה פרק א הלכה יא: "בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו נומרון, שנאמר: הַיָּצָר יַחַד לְבָם הַמִּבִּין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: (תהלים לג טו). ואומר: תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו, ואומר: כי חק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב. אם קדשוהו בית דין - הדין נכנס לפניו. ואם לאו - אין הדין נכנס לפניו". ראה המדרש הנפלא בירושלמי ראש השנה א ב, פסיקתא דרב כהנא החודש, על הליסטים שקובע לשלטון מתי ידון אותו. על העמדת הבימה בראש השנה בבית דין של מעלה אם בית דין למטה קדשו את החודש, ועל סילוקה אם נמלכו בית הדין לעבר את החודש. בדברינו **העמידו בימה העבירו בימה** בראש השנה.

⁵ כידוע אין מברכים ברכת החודש בשבת שלפני חודש תשרי וניתנו על כך כמה וכמה טעמים. בספר המנהגים (אלול, ימי הסליחות) מובא שהטעם הוא לערבב את השטן שלא ידע מתי בדיוק יחול ראש השנה, בדומה להפסקת התקיעות בערב ראש השנה. וזה הרמז בפסוק "בכסה ליום חגנו" - הסיבה לתקיעה בשופר וליום הדין שבאה מראש החודש מכוסה. כך מובא גם בלבוש אורח חיים תקפא סימן א, דרכי משה הקצר אורח חיים סימן תקפא בשם המנהגים של מה"ר אייזיק טירנא ועוד. מה קבלנו? שהתהפכו היוצרות (ביטוי שמקורו מתפילות ראש השנה!). הפסוק: "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו" שמשמש כבסיס לכך שראש השנה שחל בראש חודש בו הירח מכוסה, הוא יום הדין שבו תוקעים בשופר ומקיימים "יום תרועה יהיה לכם", הופך כעת לסימן לסילוקו של ראש חודש תשרי. ולא רק באי ברכתו והכרזתו, כפי שנראה להלן. ראש חודש הוא זה שהתכסה.

⁶ משנה ברורה עצמו לא מקבל את ההסברים הנ"ל ומעדיף את ההסבר שכל עניינה של ברכת החודש הוא להודיע שבשבוע הקרוב יחול ראש חודש, ובחודש תשרי אין צורך בכך משום שכל העם יודע מתי יחול ראש השנה. כבר חודש לפני ראש השנה מתחילים

משנה מסכת ראש השנה פרק א משנה ג

על ששה חדשים השלוחין יוצאין: על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ראש השנה, על תשרי מפני תקנת המועדות, על כסלו מפני חנוכה, ועל אדר מפני הפורים. וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן.⁷

עלי תמר ראש השנה פרק ד הלכה ו

"וכשקדשו את השנה באושא" - מכאן שחודש תשרי לא קדשו כשאר חדשי השנה לומר מקודש החודש מקודש אלא אמרו מקודש ראש השנה מקודש, והיה עולה גם לקידוש החדש שידוע שראש השנה הוא ראש חודש, שאין מזכירין חודש בראש השנה, כמו שכתבו בעירובין ל"ט.⁸

ספר המנהגים (טירנא), אלול ימי הסליחות

מנהג כשר לתקוע מר"ח אלול עד זכור ברית שהוא ערב ראש השנה, ואז מפסיקין מלתקוע וחוזרין ותוקעין בראש השנה... והכל כדי לערבב השטן שלא ידע מתי יהיה ראש השנה ויקטרטג ח"ו. לכן אין מברכין חדש תשרי, וגם אין מזכירין ראש חדש לא בקרבנות ולא בתפילה. וגם כתוב בכסא ליום חגיגו – פירוש מכוסה.⁹

מסכת עירובין דף מ עמוד א

אמר רבה: כי הוינן בי רב הונא, איבעיא לן: מהו להזכיר של ראש חדש בראש השנה? כיון דחלוקין במוספין אמרינן, או דילמא: זכרון אחד עולה לכאן ולכאן?¹⁰ אמר לן; תניתנה: "רבי דוסא בן הרכינס אומר: העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אומר: החליצנו ה' אלהינו את יום ראש החדש הזה אם היום אם למחר, ולמחר הוא אומר: אם היום אם אמש. ולא הודו לו חכמים". מאי לאו להזכיר? - לא, להתנות.¹¹

7 בהכנות (הספרדים בסליחות), אמירת פרק כז בתהלים: "לדוד ה' אורי וישעי", תקיעת השופר, איחולי שנה טובה וגם הכנות גשמיות. אלא שטיעון זה יכול להיות בתוקף גם לחגים אחרים, בפרט מאז שיש לוח שנה קבוע וידוע מראש. צריכים לחפש סיבה קדומה וטובה יותר.

8 היציאה של השליחים על חודש תשרי (כולל חילול שבת של העדים אם צריך, ראש השנה פרק א משנה ה) היא לצורך יום הכיפורים וסוכות. לגבי ראש השנה שחל בתחילת החודש, לא יועילו השליחים (ירושלים עצמה נהגה לעתים מספק יומיים כדין כל ראש חודש, ראה ראש השנה פרק ד משנה ד). אז מה עושים? אומרים המפרשים שסומכים על כך ש"מימות עזרא לא מצינו אלול מעובר", היינו שחודש אלול הוא תמיד של 29 יום. אם נדע מתי ראש חודש אלול, נדע גם מתי ראש השנה והיציאה של השליחים על אלול היא לפיכך בעבור ראש השנה. מכאן התפתחו שני מנהגים לכאורה סותרים. האחד, לסמוך על כך שאלול הוא חודש חסר של 29 יום ועושים ראש השנה ביום השלושים של חודש אלול. והשני, לעשות שני ימים ראש השנה. או מספק (והשליחים על אלול הם על מנת שהספק יהיה על יומיים ולא על יותר), או ממנהג קדום כפי שמצוי כבר במקורות קדומים (ראה ירושלמי עירובין ג ט: "מודין חכמים לר' יודה בשני ימים טובים של ראש השנה שהן מתקנת נביאים הראשונים"), הדבר תלוי גם אם במקדש, בירושלים, בארץ ישראל או בגולה וזה נושא נכבד אליו נדרשו רבים וטובים. ראה דיון יסודי על כך במועדים בהלכה של הרב זיון (ופולמוס רוזנטל-פליישר). בכל מקרה ולעניינינו, מועד ראש השנה (אם יום אחד או יומיים) היה ידוע ומפורסם ובלתי תלוי בקידוש חודש תשרי שאין צורך להכריז עליו. שוב מבצבץ הפסוק: "בכסה ליום חגנו", היינו בגלל אותה חג שחל בכסה, התכסה ראש החודש והוכתה חשיבותו אל נוכח ראש השנה שהוא העיקר. הסליחות והשופר וכל ההכנות בחודש אלול לקראת ראש השנה, גם הם עדות לכך.

9 הקטע שהוא מצטט "קדשו את השנה באושא" שמצוי גם בבבלי ראש השנה לב ע"א, דן בשיטות החכמים השונות לגבי סדר אמירת ברכת קדושת היום בראש השנה אם היא ברכה בפני עצמה (שיטת ר' יוחנן בן נורי) או כלולה בתוך מלכויות (שיטת ר' עקיבא שכמותה אנו נוהגים). ראה מסכת ראש השנה פרק ד משנה ה: "סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכויות עמהן ואינו תוקע קדושת היום ותוקע וכו'". אבל מה שחשוב בעינינו הוא הביטוי "קידוש השנה" שאינו מזכיר שהיה שם גם קידוש החודש. ראה פירוש עלי תמר גם בירושלמי ראש השנה פרק ב הלכה ה: "תני ר' שמעון בר יוחאי: וקדשתם את שנת החמישים שנה. שנים מקדשין ואין מקדשין חדשים". אמנם ה"תני" של רבי שמעון בר יוחאי מדבר על שנת היובל ושיטתו היא שאין קידוש חודשים בכלל רק קידוש שנים (הספירה של שנות היובל), אבל פירוש עלי תמר רוצה ללמוד מכאן שגם אם שיטת רשב"י לא התקבלה במלואה, היא התקבלה לגבי חודש תשרי שבו מקדשים את השנה וממילא נדחק הצידה קידוש החודש. קידוש השנה מכיל בתוכו את קידוש ראש חודש תשרי. ואם אכן כך, אזי נדחקת עוד יותר שיטתו של ר' יהושע שבריאית העולם (=התחלת השנה) היא בניסן ומתחזקת שיטת ר' אליעזר שבתשרי (כד באלול) נברא העולם. ראה דברינו [יופ הרת עולם – בין ניסן לתשרי](#). תשרי שהוא "החודש השביעי" בספירת החודשים, זו שעדיין תחילתה בניסן, נבלע בתוך ראש השנה.

10 חזרנו לספרות ההלכה והמנהגים, רק כדי לראות שסילוק ראש חודש תשרי לא נעצר באי ברכתו והכרזתו ולא הצטמצם לימי אלול המבשרים את ראש השנה, אלא גלש ליום עצמו! לנוסח התפילה ולאזכור קורבנות היום בתפילת מוסף, בהם אין (כמעט) זכר לכך שהיום גם ראש חודש תשרי. כאן כבר אין הצדקה לערבוב השטן שהרי תוקעים בראש השנה! נושא זה נראה בפרוטרוט להלן.

11 רבה שואל את רב הונא האם יש להזכיר את ראש חודש (תשרי) בתפילת מוסף של ראש השנה, שהרי לכל אחד מהם קרבנות המוספים שלו שמן הסתם כך נהגו במקדש ותפילת מוסף נתקנה לזכר קרבנות אלה. מאידך, אולי "מוספי יום הזכרון הזה" מכסה גם את ראש חודש. גם הוא מכונה בתורה "זכרון" (במצוות התקיעה בראש חודש ומועדים, במדבר י').

12 הגמרא מנסה לתת תשובה לשאלת רבה: "מהו להזכיר של ראש חדש בראש השנה?" ממשנה (עירובין ג ט) שם זו לכאורה מחלוקת תנאים בין ר' דוסא שהזכיר ראש חודש בראש השנה וחכמים שלא הסכימו איתו, ומן הסתם הלכה כחכמים. אמנם, למסקנת הסוגיה שם נראה שהדבר לא הוכרע אם חכמים חולקים על ר' דוסא מכל וכל, היינו שאין מזכירים בכלל את ראש חודש בראש השנה, או

תוספות מסכת עירובין דף מ עמוד א ד"ה זכרון

זכרון אחד עולה - דבראש השנה כתיב זכרון תרועה ובראש חדש כתיב בפרשת בהעלותך גבי חצוצרות והיו לכם לזכרון.¹² פירש רשב"ם דאין צריך להזכיר מקראות של מוסף, לא דיום טוב ולא דראש חודש, כדאמר רב חנינא א"ר בשילהי ראש השנה (לה ע"א): כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר שוב אינו צריך...¹³ ורבינו תם מפרש דהיא דרב חנינא דווקא במלכות זכרונות ושופרות אבל דמוסף צריך להזכיר לעולם. אבל דראש חודש אין צריך כלל להזכיר דנפטר במה שאמר "מלבד עולת החודש ומנחתה" והגיה במחזורו "ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתם".¹⁴ ... ויש גאונים קדמונים שאין מניחין לומר "ובראשי חדשיכם" דלא ליתי לזלולי במועדות ויו"ט ראשון של ראש השנה, דיאמרו יום שני עיקר כמו בראשי חדשים של כל השנה ואתי לממני מועדות מיום שני.¹⁵ ואין נראה לרבינו יצחק, דבכולהו שמעתא ליכא דחש להאי זלולא.¹⁶ ובערוך בערך חודש: איזה הוא חג שהחודש מתכסה בו? הוי אומר זה ראש השנה, פירוש שאין אומר "ובראשי חדשיכם" לא בתפילה ולא בזולתה.¹⁷

מסכת סופרים פרק יט הלכות א-ד

בפסח, בין בתפילה בין בכוס, צריך להזכיר: "ביום טוב מקרא קודש הזה, ביום חג המצות הזה" ... בחג השבועות אומרים: "ביום טוב מקרא קודש הזה, וביום חג השבועות הזה" ... ובראש השנה: "ביום טוב מקרא קודש הזה, ובראש חדש הזה, וביום ראש השנה הזה, וביום תקע שופר הזכרון הזה".¹⁸

נוסח אזכור הקרבנות בתפילת מוסף בראש השנה¹⁹

- שהם רק מתנגדים לאמירת ההתניה: "אם היום אם למחר, אם היום אם אמש", בפרט בראש השנה, "משום דאתי לזלולי ביה" (יבואו לזלול ביום השני של ר"ה, רש"י שם). האם זה יכול להיות המקור לאי הזכרת ראש חודש תשרי? זה ההסבר של "זכרון אחד עולה לכאן ולכאן" שראינו בגמרא עירובין לעיל. ראה הערה 10.
- ¹³ שיטת רשב"ם היא שאין להזכיר בתפילה כלל את פסוקי קרבנות המוספים לא של ראש השנה (הוא יום טוב, ראה ראש השנה פרק ד משנה א) ולא של ראש חודש בתפילת מוסף של ראש השנה. מספיק שיאמר: "ובתורתך כתוב לאמר" כשיטת רב חננאל שמחזקת ע"י ר' יהושע בן לוי בגמרא ראש השנה לה ע"א: "אחד יחיד אחד צבור, כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר - שוב אינו צריך". זאת, כמובן לדעה של "זכרון אחד". מעניין ששיטה זו התקבלה במחזורי התפילה של קהילות המזרח (להלן).
- ¹⁴ רבינו תם חולק על רשב"ם וטוען שמה שרב חננאל אמר זה לגבי "ברכות ראש השנה ויום הכיפורים", היינו פסוקים שזוכרים בתפילה, כגון פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות, אבל את פסוקי מוספי ראש השנה שזוכרים בפרשת הקרבנות בפרשת פנחס יש לומר. בה בעת, את אלה של ראש חודש אין צריך לומר ויצא ידי חובתו בפסוק שהתורה עצמה הוסיפה בפסוקי המוספים של ראש השנה, ככתוב: "מלבד עלת החדש ומנחתה ועלת התמיד ומנחתה ונספיהם כמשפטם לריח ניחח אשה לה" (במדבר כט ו). ראה פירוש רש"י שם: "מלבד עולת החודש - מוספי ראש חדש שהוא ביום ראש השנה". עם זאת, רבינו תם שם לב שפסוק זה מזכיר רק את עולת ראש החודש ולא את שעיר החטאת שהיה קרב גם הוא במסופים של ראש חודש. לפיכך, הוסיף רבינו תם במחזור תפילתו את המילים: "ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתם", אשר מזכירים את שעיר החטאת של ראש השנה ושל ראש חודש! כבר דנו פרשני המקרא שם מדוע התורה עצמה מזכירה את "עולת החודש ומנחתה" ולא את שעיר החטאת שהיה קרב בראש חודש, וגם השווה את המילה "מלבד" שזכרת גם במועדים אחרים בפרשת הקרבנות שם (במדבר פרקים כח כט). ראה למשל פירוש רמב"ן במדבר כט ו. אבל מדברים אלה של רבינו תם אנו למדים שלא קראו גם את פסוקי ראש השנה עד הסוף ולא כללו את הפסוק של חטאת ראש השנה! ואנו חוזרים ושואלים: מדוע?
- ¹⁵ שהרי כאשר יש ראש חודש כפול היום הראשון הוא יום השלושים של החודש הקודם והיום השני הוא א' של החודש החדש - הוא ראש החודש האמתי. ובראש השנה אנו נוהגים אחרת. היום הראשון של ראש השנה הוא א' בתשרי, והיום השני, הגם שאנחנו נוהגים בו כל דיני ראש השנה (כולל ברכת שהחיינו על השופר ובלו שום ספק) הוא כבר ב' בתשרי.
- ¹⁶ דחייתו של רבי יצחק את הצעת הגאונים הקדמונים לא ברורה. נראה שיש להם סמך מהגמרא בעירובין ויש בדבריהם טעם. ראה הערה 11 לעיל. ראה הרחבה של הסבר שיטה זו במים האחרונים.
- ¹⁷ **ספר הערוך** (מילון לערכי התלמוד והמדרשים, רבי נתן מרומי, מאה 11) יכול להיחשב למקור קדום, לצד "גאונים קדומים" לעיל, לכך שראש חודש תשרי התכסה לא רק מברכת החודש וקידושו, אלא גם באזכור קרבנות מוספי ראש חודש בתפילה בראש השנה. להזכיר אגב קרבנות מוסף של ראש השנה, בהם התורה עצמה מוסיפה את אזכור ראש החודש ככתוב: "מלבד עולת החודש ומנחתה" - זה כן. אבל לא לומר את הפסוקים המפורשים של ראש חודש, במדבר כח יא-טו: "ויבראשי חדשיכם תקריבו עלה לה' פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים ... זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה", עד הפסוק המסיים בשעיר החטאת של ראש חודש: "ושעיר עזים אחד לחטאת לה' על עלת התמיד יעשה ונסכו". את הפסוק האחרון של חטאת ראש חודש נשוב ונראה להלן.
- ¹⁸ הרי לנו מקור מתקופת הגאונים שאומר במפורש שמזכירים בתפילת ראש השנה את ראש החודש! נראה שמקור זה נעלם מעיני הראשונים שדנים בנושא וגם רבי יצחק לעיל שחולק על "הגאונים הקדמונים", לא מזכיר אותו ולא מסתמך עליו.
- ¹⁹ נקדים ונאמר שכל הקטע שלהלן והדיון בעקבותיו מתאים למחזור אשכנז. בנוסח מחזור ספרד (צפון אפריקה, כורדים ועוד) אין ציטוט פסוקי הקרבנות כלל, רק הסתפקות באמירה: "... ככתוב בתורתך וכו' ". ראה הערה 13 לעיל. כך הוא בכל המועדים, בראש השנה וביום כיפור. רק בשבת ובראש חודש מובאים הפסוקים במלואם: "וביום השבת שני כבשים בני שנה וכו' ", ובראש חודש: "ובראשי חודשיכם תקריבו עולה לה' וכו' ". הרעיון שאולי הוצנעו פסוקי ראש חודש בראש השנה דווקא והסתפקו באמירה: "ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו ... כמו שכתבת עלינו בתורתך מפי משה עבדך כאמור", לא יעלה טוב עם נוסח ספרד.

ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם ואת מוספי יום (בשבת: השבת הזה ויום) הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך ... כמו שכתבת עלינו בתורתך מפי משה עבדך כאמור: "וּבַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לְכֶם כָּל מִלְאכָת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לְכֶם: וְעֲשִׂיתֶם עִלָּה לְרִיחַ נִיחַח לַה' פֶּר בֶּן בְּקָר אֶחָד אֵיל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִים". ומנחתם ונסכיהם כמדובר: "שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִים לְפָר שְׁנֵי עֶשְׂרִים לְאֵיל" ועשרון לכבש ויין כנסכו ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתם. "מִלְבַּד עֲלֵת הַחֲדָשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֲלֵת הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרִיחַ נִיחַח אֲשֶׁה לַה' ".²⁰

ספר הישר לרבנו תם (חלק התשובות) צרפת המאה הי"ב, סימן מג

ומה ששמע רבינו אומרים משמי ששעיר ראש חודש דאינו קרב, שמע השומע וטעה. כי לא אמרתי שלא היה קרב, אלא כך אמרתי: שלא היה נזכר במקום שהיה לו להיזכר.²¹ אלא כסהו התורה.²² ואיזה? זה ראש השנה. כי בחומש הפקודים כשהזכיר במוסף ראש השנה ושעיר עזים אחד לחטאת, אמר הכתוב: "מלבד עולת החודש". הרי דהוא עיקר קרבן החודש. ועוד דהא בחטאת משתעי קרא, והיה לו לומר זה חטאת תקריבו מלבד חטאת החודש שכבר קרב, כדרך שהזכיר במוסף של יום הכפורים "שעיר עזים אחד לחטאת מלבד חטאת הכפורים וכו' ". ולא רצה הכתוב לזכרו וכסהו שלא רצה להזכירו על שבא חטאת לה' על קיטרוג הלבנה ובהבלעה היה קרב.²³

פסוקי הקרבנות בספר במדבר²⁴

וּבְרֵאשִׁי חֲדָשִׁיכֶם תִּקְרִיבוּ עִלָּה לַה' פָּרִים בְּנֵי בְקָר שְׁנַיִם וְאֵיל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִים... וְשִׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַה' עַל עֲלֵת הַתְּמִיד יַעֲשֶׂה וְנִסְכוֹ: וּבַחֲמִשָּׁה עֶשְׂרִי יוֹם לַחֲדָשׁ הַזֶּה חֵג שִׁבְעַת יָמִים מִצֹּט וְאֶכֶל... וְהִקְרַבְתֶּם אֲשֶׁה עִלָּה לַה' פָּרִים בְּנֵי בְקָר שְׁנַיִם וְאֵיל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִים יִהְיוּ לְכֶם: שִׁעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם: וּבַיּוֹם הַבְּפוּרִים... וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לְרִיחַ נִיחַח לַה' פָּרִים בְּנֵי בְקָר שְׁנַיִם וְאֵיל אֶחָד שִׁבְעָה כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה: שִׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם:

²⁰ אם נשווה קטע זה לפסוקים בפרשת פנחס (המובאים במלואם להלן) נראה שאיזו יד עורך נעלמה עשתה כאן 'מהומה קטנה'. פסוקי ראש השנה אינם מובאים במלואם. משום מה נשמט הפסוק של שעיר החטאת של ראש השנה ובמקומו מובאת התוספת של רבינו תם שהגיה במחזורו "ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתם" (הערה 14 לעיל). ואז חוזר מסדר התפילה ומצטט את הפסוק החותם את מוספי ראש השנה: "מִלְבַּד עֲלֵת הַחֲדָשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֲלֵת הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרִיחַ נִיחַח אֲשֶׁה לַה' " - פסוק שמזכיר רק את קורבן העולה ומתעלם מקרבן שעיר העזים לחטאת של ראש חודש. ומסדר התפילה העלים כאמור גם את שעיר החטאת של ראש השנה, ונוסח רבינו תם מחזיר את שניהם. מה קורה כאן, מה פשר העלמות אלה? למה את פסוקי מוספי השבת מזכירים (כאשר ראש השנה חל בשבת) ואת פסוקי ראש חודש לא? (והרוצה להרחיב יעניין בנוסח סידור רב עמרם שגם הוא אינו בדיק לפי הפסוקים).

²¹ היינו בתפילה כפי שהערנו לעיל.

²² שגם התורה כיסתה את שעיר החטאת של ראש חודש כשכתבה: "מלבד עולת החודש ומנחתה", כפי שהסברנו לעיל.

²³ ראה המקבילה בתוספות מסכת ביצה דף טז עמוד א: "ורבינו משולם פירש מתכסה שלא היה שעיר של ראש חודש קרב בו. והקשה רבינו תם דבתוספתא קאמר דקחשיב .. "ב שעירים דראשי חדשים ולא מצינו "ב אם לא היה שעיר דראש חודש דראש השנה! השיב לו רבינו משולם דלא עלה על לבו לומר כן, אלא היתה דעתו דלא מפרש קרא בהדיא של ראש חודש דראש השנה, דכתיב בפינחס: מלבד עולת החדש, וחטאת לא הזכיר. ויש מפרשים מתכסה שאין מזכירין אותו במוסף דראש השנה. ורבינו תם היה אומר: אדרבה, הואיל והיה קרב מזכירין אותו במוסף דראש השנה. ותקן רבנו תם לומר במוסף: מלבד עולת החדש וגו' וכן תקן לומר: שני שעירים כהלכתן וגו' - שעיר אחד של ראש חודש ושעיר אחד של ראש השנה". בקיצור, בתשובה לשמועה שהגיעה לרבינו תם כאילו רבינו משולם (בן נתן, צרפת מאה 12, בר פלוגתא של רבינו תם) אמר ששעיר חטאת ראש חודש הקבוע לא היה קרב בראש השנה, מבהיר הרב משולם שהוא רק ציין את העובדה שאין חטאת ראש חודש נזכרת בתפילת ראש השנה ולא אמר שלא הייתה קריבה בבית המקדש. פשיטא שכל קרבנות המוסף של ראש חודש היו קרבים גם בראש השנה, אלא שמהפסוקים שאנו אומרים במחזור הם מוצגים. קרבן העולה נזכר בתורה בפסוק: "מלבד עולת החודש ומנחתה וכו' " ואילו קרבן שעיר החטאת של ראש חודש לא נזכר כלל. ובעצם, גם הקרבנות של קרבן שעיר החטאת של ראש חודש בראש השנה היה נעשה "בהבלעה", היינו בהצנעה ביחד עם הקרבנות האחרים (ראה הביטוי "בהבלעה" גם בגמרא עירובין כז ע"א בדין שימוש בכספי מעשר, נדרים לו ע"א בדין שכן שבת ועוד). סוף דבריו של רבינו משולם הם העיקר. בקרבן חטאת של ראש חודש כתוב "חטאת לה' " (שבא עקב החומרה בה דן הקב"ה את דבריה של הלבנה) ולפיכך אין מזכירים אותו. מדוע? נראה שאין זה מן הראוי להזכיר ביום הדין בו אנו נדונים, ממליכים את הקב"ה, מבקשים שיזכרנו לטובה ומבקשים בקשות רבות מהקב"ה, את העובדה שביום זה גם הוא עצמו זקוק כביכול לכפרה. מה גם שיש לנו סמך מהתורה עצמה שמעלימה חטאת זו כשהיא אומרת: "מלבד עולת החודש ומנחתה" ולא מזכירה את החטאת של ראש חודש.

²⁴ נשוב ונקרא את פסוקי הקרבנות בפרשת פנחס, נרחיב מעט ונדגיש את הדרוש להבנת שיטת רבינו משולם.

וּבְחַדְשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא קִדְשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם: וְעֲשִׂיתֶם
עִלְיָם: מְלֶבֶד עֵלֶת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֵלֶת הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרִיחַ נִיחַח אֲשֶׁה לָהֶם: ²⁵

מסכת חולין דף ס עמוד ב

רבי שמעון בן פזי רמי [מקשה] כתיב: "ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" (בראשית א טז), וכתב: "את
המאור הגדול ואת המאור הקטן" (שם)! אמרה ירח לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אפשר לשני מלכים שישתמשו
בכתר אחד? אמר לה: לכי ומעטי את עצמך! אמרה לפניו: הואיל ואמרת לי לפניך דבר הגון, אמעית את עצמי? ²⁶
אמר לה: לכי ומשול ביום ובלילה, אמרה ליה: מאי רבותיה, דשרגא בטיהרא מאי אהני? ²⁷ אמר לה: זיל, לימנו
בך ישראל ימים ושנים. ²⁸ אמרה ליה: יומא נמי, אי אפשר דלא מנו ביה תקופותא, דכתיב: "והיו לאותות
ולמועדים ולימים ושנים". זיל, ליקרו צדיקי בשמיד: יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן. ²⁹
חזייה דלא קא מיתבא דעתה, ³⁰ אמר הקב"ה: הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח! והיינו דאמר ר"ש בן לקיש:
מה נשתנה שער של ראש חדש שנאמר בו "לה" - אמר הקב"ה: שער זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח. ³¹

²⁵ מקריאת פסוקי הקרבנות של המועדים בפרשת פנחס עולה הבדל בולט שבעוד בשערי החטאת המובאים בכל מועד כתוב: "לכפר
עליכם", בשעיר של ראש חודש כתוב "לחטאת לה". רבינו משולם אינו הראשון להצביע על הבדל זה. כבר קדמו לו הגמרא
בשבועות ט ע"א ומדרש בראשית רבה ו ג (להלן בהערה 31) שמביאים את דרשת ריש לקיש על מיעוט הלבנה (ראה דברינו [שני](#)
[מלכים בכתר אחד](#) בפרשת בראשית), אך הוא שמציע לקשר את "חטאת לה" עם העלמתם של קרבנות ראש חודש בראש השנה.
חזוק להבחנה זו מצוי כאמור בפסוקי התורה עצמה שכבר ראינו שאומרים: "מלבד עולת החודש" ולא מזכירים את חטאת החודש.
לפני שנפנה לראות את המקורות עליהם נשען פירוש רבינו משולם (וגם דעות שמתנגדות לו), נציין שבקריאה מדוקדקת של פסוקי
הקרבנות בפרשת פנחס, נגלה שביום הכיפורים ובכל ימי חג הסוכות כולל שמיני עצרת (פסוקים שלא הבאנו לעיל) כתוב באופן
סתמי: "שעיר עזים אחד חטאת" בלי שום תוספת על מי או למי הכפרה. ובמוספי שבת אין שער חטאת כלל. רבינו תם לא השתכנע
מחידוש זה של רבינו משולם ונהג כפי שראינו לעיל (ואנו בעקבותיו), אך אנו נמשיך לבחון חידוש זה.

²⁶ התיאור של שני מאורות גדולים תואם את האסטרונומיה המודרנית המכירה במערכות עם שתי שמשות ואף יותר. ראה הערך
[מערכות מרובות כוכבים](#) בויקיפדיה. לפיכך אולי מה שבקש הירח היה אכן "לא הגון" ונענש בצדק. אבל לא כך חשבו חז"ל שהכירו
מערכת שמש אחת בלבד (וראו באלפי השמשות האחרות שברקיע, שרבות מהם גדולות לאין שיעור מ"שני המאורות הגדולים"
שלנו, "צבא כוכבים" שיוצא כל לילה עם הלבנה "כדי להפיס את דעתה", בראשית רבה ו ד, בהערה 30 להלן).

²⁷ מה יואיל אור הירח בצהרי היום?

²⁸ עפ"י המשך הפסוק שם: "לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהַיּוֹם וְהַלַּיְלָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וְלַיָּמִים וְשָׁנִים". פסוק זה נאמר על שני המאורות לפני
שהתמעטה הלבנה. אבל הדרשן סבור שעדיין הוא בתוקף, וגם לירח חלק בקביעת הימים, השנים והמועדים. מועדים, נחא. אבל
ימים ושנים לפי הירח? ואיפה חודשים? מסביר פירוש שטיינזלץ בעיונים על הדף: "שלוח השנה העברי נקבע על פי הירח, ולפי
היום בו מקדשים חכמי ישראל את החודש (שהוא) לפי מולד הירח – נקבעים כל המועדים. וגם השנים, שבעיקרון נקבעות על פי
מהלך השמש שיש לו מספר ימים קבוע – גם הן נמנות לפי מספר החדשים. שהרי רק כאשר נשלם החודש נשלמה השנה". ולגבי
הימים, מפנה אותנו שטיינזלץ לפירוש רשב"ם על הפסוק שם בתורה שהיום נקבע "מצאת הכוכבים עד צאת הכוכבים - יום אחד."
(מנוגד לרשב"ם בראשית א ה על "ויהי ערב ויהי בוקר" שהיום מתחיל בבוקר?).

²⁹ לגבי יעקב, פסוק הוא בתורה, בראשית כז טו: "וּתְקַח רֵבֶקָה אֶת בְּגָדֵי עֶשָׂו בְּנֵה הַגְּדָל ... וּתְלַבֵּשׁ אֶת יַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן", וגם בנביא
עמוס פרק ז פסוקים ב, ה: "מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטָן הוּא". גם בודד, פסוק הוא בשמואל א טז יא: "וַיֹּאמֶר שָׁמוּאֵל אֶל יֵשׁוּ הַתָּמוּ
הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר עוֹד שָׁאֵר הַקָּטָן וְהַגָּדוֹל לְעֵה בְּצֵאן", וכן שם בפרק יז פסוק יד: "וַיְדוּד הוּא הַקָּטָן וְשִׁלְשֵׁה הַגְּדֹלִים הִלְכוּ אַחֲרָי שְׂאוּל".
ובמדרש ספרי דברים פרשת האזינו פיסקא שלד: "ודוד הוא הקטן. וכי אין אנו יודעים שדוד הוא הקטן? אלא להודיעך צדקו של
דוד שהיה רועה את צאן אביו, ואף על פי שנתמנה מלך על ישראל, הוא דוד בקטנו". ובאשר לשמואל הקטן, זה כינויו לאורך כל
הש"ס בעשרות אזכורים. ראה בפרט בקשר לעיבור השנה, סנהדרין יא ע"א: "מעשה ברבן גמליאל שאמר: השכימו לי שבעה לעליה,
השכים ומצא שמונה. אמר: מי הוא שעלה שלא ברשות? ירד! (כי עיבור השנה הוא בשבעה חכמים, תוספתא סנהדרין ב א) עמד
שמואל הקטן ואמר: אני הוא שעליתי שלא ברשות, ולא לעבר השנה עליתי, אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי. אמר לו: שב בני,
שב. ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אלא אמרו חכמים: אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה". והגמרא מוסיפה שם
שהשמיני שעלה שלא ברשות לא היה שמואל הקטן כי אם מישהו אחר ושמואל "התנדב" לצאת על מנת שלא לבייש אותו. ראה
שבחו גם בירושלמי מסכת סוטה פרק ט הלכה יג: "ושוב נכנסו זקנים לעליה ביבנה ויצאת בת קול ואמרה להן יש ביניכם אחד
ראוי לרוח הקודש אלא שאין הדור כדאי ונתנו עיניהם בשמואל הקטן. ולמה נקרא שמו קטן? לפי שהוא מקטין עצמו. ויש אומרים
לפי שמעט היה קטן משמואל הרמתי".

³⁰ עדיין לא נחה דעתה של הלבנה מכל זאת. ראה עוד פיוס ללבנה בבראשית רבה ו ד: "ואת הכוכבים - א"ר אחא: משל למלך שהיו
לו שני אפוטרופין, אחד שולט בעיר ואחד שולט במדינה. אמר המלך: הואיל ומיעט עצמו זה להיות שולט בעיר, גוזר אני עליו בשעה
שהוא יוצא תהא כל אוכלסא יוצאה עמו. ובשעה שיהא נכנס תהא בולי ודימוס נכנסה עמו. כך אמר הקב"ה: הואיל והלבנה הזו
מיעטה עצמה להיות שולטת בלילה, גוזר אני עליה, בשעה שהיא יוצאת שיהו הכוכבים יוצאין עמה, בשעה שהיא נכנסת יהו
הכוכבים נכנסים עמה". שוב באסטרונומיה המודרנית, חוץ מכמה כוכבי לכת הקרובים לנו ומאירים מכח השמש כנגה ומאדים, רוב
רובם של הכוכבים הנראים בשמים הם שמשות אחרות. ביום איננו רואים אותם בשל קרבתנו לשמש שלנו אשר יוצרת את התחושה
שהיא ואנחנו (והירח) זה היקום. הלבנה שמיעטה עצמה פותחת בפנינו עולם ומלואו! בזכותה נגלה לפנינו בלילה יקום אדיר
ומפעים. האם זה ינחם את הלבנה?

³¹ כך גם במדרש בראשית רבה ו ג: "מאחר שהוא קורא אותן גדולים, הוא חוזר ופוגם אותם את המאור הגדול לממשלת היום ואת
המאור הקטן לממשלת הלילה? אתמהא! אלא על ידי שנכנס בתחומו של חבירו. אמר רבי פנחס: בכל הקרבנות כתיב שעיר עזים
אחד חטאת, ובראש חדש כתיב: שעיר עזים אחד חטאת לה'. אמר הקב"ה: הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח". וכך גם בפרקי
דרבי אליעזר פרק נא: "רבי זכריה אומר אחר ראש חדש מה פתיב, ושעיר עזים אחד לחטאת לה' [שם טו]. כְּשֶׁבְרָא הַקָּב"ה עוֹלָמוֹ
בְּרָא שְׁנֵי מְאוֹרוֹת גְּדוֹלִים, שְׁנַאֲמַר [בראשית א, טז] וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים וְגו'. הַגְּדִיל אֶחָד וְהַקָּטָן אֶחָד, וְהַקָּשָׁה

מים ביניים הבאים בסעודה: הגענו למקור של רבינו משולם ולרעיון שהצנעת קרבן חטאת של ראש חודש בראש השנה (שמוסתר כבר בתורה) היא משום ששעיר זה בא לכפר על הקב"ה על שמיעט את הלבנה ומכאן גם אי אזכור קרבנות ראש חודש כולם בראש השנה (ומשם להתעלמות כללית של ראש חודש בתפילות, ברכות ופיוטי ראש השנה). לנושא מיעוט הלבנה וטענת "שני מלכים בכתר אחד" [הקדשנו דף מיוחד](#) בפרשת בראשית. כאן נתמקד שלנו: מדוע מוצנע ראש חודש תשרי בראש השנה.

רבי בחיי בן אשר במדבר פרק כח פסוק טו

ושעיר עזים אחד לחטאת לה'. על דרך הפשט: לשם ה'. כמו: "עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת" (ויקרא טו ט). או יאמר: "חטאת לה' " על החטא שהאדם עושה לה', כי כן לשון חטאת בלשון הקדש הבא עם למ"ד. אין החטא דבק כי אם באדם החוטא, כמו: "וחטאתי לאלהים" (בראשית לט ט), "וחטאתי לאבני" (בראשית מד לב). ולפי מה שדרשו בו רז"ל (שבועות ט א) הוא בהפך, והענין מסתרי תורה.³² ... ועוד אפשר שיכלול ענין אחר: כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, ומהם יראו התחתונים ויקחו מוסר שאם ישובו אחר שחטאו שהקב"ה יתפייס להם כשם שנתפייס ללבנה, וקבע קרבנות כפרה ביום חידושה, וקבע גם כן ראש השנה שהוא יום תשובה ביום חידושה, וכל זה להודיע שהקב"ה מקבל תשובת הרשעים כשם שקבל הלבנה ונתפייס לה מעון הקטרוג ... ולשון "עלי" כתב הרב הגדול ר' יצחק אלפס ז"ל בהלכותיו שהוא כמו "אלי", וכן פירשו רוב המפרשים.³³

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר ראש השנה – סוף סדר (זכר) שופרות

אנא קים לנו ה' אלינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם" (במדבר י י). כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך. ברוך אתה ה' שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים.³⁴

מסכת ראש השנה פרק ג משנה ג

ה'ירח את ערפו שלא לעשות רצון בוראו שלא להיות קטן. לפיכך היו ישראל מקריבין שעיר חטאת למעלה מעולת ראש חדש, שְׁנָאָמַר [במדבר כו, טו] ושעיר עזים אֶחָד לְחַטָּאת לַה'. אָמַר הַקַּב"ה, הַשְּׁעִיר הַזֶּה יְהִי כְפָרָה עָלַי בְּשָׂבִיל שְׂמֵעֻתִי אֶת הַיָּרֵחַ. הַקַּב"ה צָרִיךְ כְּבִיכּוֹל כְּפָרָה עַל שִׁפְגָם בְּבִרְיָאָה שְׁלוֹ! אוֹלֵי בְדוּמָה לְמַדְרָשִׁים שֶׁהַקַּב"ה נִפְדָּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם (דְּבָרֵינוּ [אשר פדית גוים](#) וְאַלּוּהֵינוּ בַּפֶּסַח, לִי וְלַכֶּסֶם הַיָּאֵל הַגָּאֹלָה בַּפֶּרֶשֶׁת בָּא) וְרַעִיּוֹנוֹת דּוּמִים הַמַּאֲנִישִׁים אֶת הַשְּׂכִינָה ("ישמעאל בני ברכני", גמרא ברכות ז ע"א). הַצְנַעַת קַרְבֵּן הַחַטָּאת שֶׁל רֹאשׁ חוֹדֶשׁ, וּמִמִּילָא שָׂאֵר קַרְבְּנוֹת רֹאשׁ חוֹדֶשׁ, בְּרֹאשׁ חוֹדֶשׁ הַיָּא עַל מִנְתַּל לֹא לְהַזְכִּיר אֶת "חַטָּאת" שֶׁל הַקַּב"ה בְּבִרְיָאָה, אֲשֶׁר זָקוּק גַּם הוּא כְּבִיכּוֹל לְכַפְּרָה. זֶהוּ טִיעוּנוֹ וְחִידוּשׁוֹ שֶׁל רַבִּינוּ מְשׁוּלָם. וְלִמָּה לֹא כָל חוֹדֶשׁ וְרַק בַּחוֹדֶשׁ תִּשְׂרִי? מִשּׁוֹם שֶׁבִּתְשִׂרֵי נִבְרָא הָעוֹלָם וְבוֹ אֲנִי נִידוּנִים. רָאֵה לֶשׁוֹן פִּירוּשׁ הַדָּר זְקִינִים בְּמַדְבַּר כַּח טו: "חַטָּאת לַה'. לִפִּי שֶׁהוּא רֹאשׁוֹן כְּתִיב בּוֹ לַה' שִׁיחִיָּה לְשֵׁם שָׁמַיִם ... לִפִּי שֶׁהוּא יוֹם חוֹדֶשׁ הַרְאָשׁוֹן דְּבִרְבִיעֵי נִתְּלוֹ הַמַּאֲרוֹת".

³² לרבי בחיי, כמו לפרשני מקרא אחרים עליהם הרחבנו בדף [שני מלכים בכתר אחד](#) בפרשת בראשית, יש הסבר של פשט למילים "חטאת לה' " שבשעיר ראש חודש. ראה דברינו שם. אבל הם לא מתעלמים גם מדרשת האגדה של ריש לקיש על מיעוט הלבנה. רובם אגב מנסים לרכך אותה כפי שהראינו בדף הנ"ל. ל"ריכוך" של רבי בחיי יש קשר גם לנושא שלנו לפיכך נתמקד מעט בו.

³³ ה"ריכוך" שמציע רבי בחיי לדרשה של ריש לקיש על מיעוט הלבנה והכפרה שבאה בעקבותיה על הקב"ה (דרשה שהוא מכתיר בתואר "סתרי תורה") הוא שכפרה זו פותחת פתח לבעלי תשובה. "יראו התחתונים ויקחו מוסר" מהעליונים. כשם שהקב"ה התפייס עם הלבנה (ועם עצמו?), כך יתפייס עם כל מי שימעיט את עצמו ויחזור בתשובה. אבל על פי דבריו הנמלצים של רבי בחיי: "וקבע גם כן ראש השנה שהוא יום תשובה ביום חידושה, וכל זה להודיע שהקב"ה מקבל תשובת הרשעים כשם שקבל הלבנה ונתפייס לה", יש דווקא סיבה טובה להזכיר את ראש חודש בתפילות ראש השנה! מוטיב התשובה שבראש חודש! והרי זה בניגוד גמור להצעתו של רבינו משולם, ותואם את הגמרא במסכת ראש השנה בה פתחנו (הערות 3, 4 לעיל).

³⁴ הבאנו את נוסח רב עמרם גאון בשל קדמותו. נוסח המחזוריים שבידינו שונה מעט אבל לא לעניין שאנו דנים בו. כלל ידוע הוא שנדרשים עשרה פסוקים למלכויות, לזכרונות ולשופרות, שלושה פסוקים ראשונים, בכל קבוצה, הם מהתורה, שלושה מהכתובים ושלושה מהנביאים ומסיימים בפסוק נוסף מן התורה, כדברי ר' יוסי בגמרא ראש השנה לב ע"ב: "המשלים בתורה הרי זה משובח". אך לאחר שמוצו שלושה הפסוקים שבתורה בהם נזכר השופר, לא מוצא מסדר התפילה פסוק רביעי לחתום בו את פסוקי השופרות (בעיה דומה יש במלכויות, ראה דברינו [מלכויות, זכרונות, שופרות](#) בראש השנה). עד שבא הפסוק הגואל מתקיעת החצוצרות בראשי חודשים ובמועדים ומשלים. היו אמנם שערערו על השלמה זו (רמב"ן, אבודרהם) אבל פסוק זה התקבל ולא בכדי. הרי לנו שבחתימת תפילת שופרות נזכר "ראש חודש". ראה שבחו של ראש חודש על בסיס פסוק זה בפסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא א - והיה מדי חודש: "הרי למדנו שראשי חדשים שקולין כמועדות, שנאמר ובוים שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם (במדבר י' י) ואפילו כשבת שקולין הן ראשי חדשים. נמצאת אומר שראשי חדשים שקולים כנגד המועדות והשבתות". סוף דבר, תקיעות ראש חודש מצילות את פסוקי שופרות בתפילת ראש השנה – חותמות אותם – ואנחנו מתעלמים מראש חודש? ואולי ניתן לחבר את סדר רב עמרם עם מסכת סופרים לעיל שמזכירה את ראש חודש בתפילות ראש השנה!

שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב ושתי חצוצרות מן הצדדין. שופר מאריך וחצוצרות מקצרות שמצות היום בשופר.³⁵

שמות רבה טו כט, פרשת בא

"החודש הזה לכם", מדת הקב"ה אינו כמדת בשר ודם. מדת בשר ודם, שנים עומדים בפני המלך אחד מלמד קטיגוריא שלו ואחד סניגוריא שלו. לא כל המלמד קטיגוריא מלמד סניגוריא ולא המלמד סניגוריא מלמד קטיגוריא. אבל הקב"ה אינו כן, הוא מלמד סניגוריא הוא מלמד קטיגוריא. הוא הפה שאמר: "הוי גוי חוטא" (ישעיה א ד)³⁶, הוא הפה שאמר: "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק" (ישעיהו כו ב). הפה שאמר: "עם כבוד עון", הוא שאמר: "ועמד כולם צדיקים" (ישעיהו ס כא). הפה שאמר: "בנים משחיתים", הוא שאמר: "וכל בניך למודי ה' " (ישעיהו נד יג) ... הפה שאמר: "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי" (ישעיהו א יד), הוא שאמר: "והיה מדי חודש בחדשו" (ישעיהו סו כג).³⁷ למה אמר "חדשיכם"? לפי שחדשים מתנה הם לישראל, שנאמר: "החודש הזה לכם".³⁸

לשנה טובה ולחודשים רבים וטובים תכתבו ותחתמו לשנת חיים וקיימים³⁹ מחלקי המים

מים אחרונים: נחזור ונסכם את שיטת 'גאונים קדמונים' שנזכרת בתוספות עירובין ושרבי יצחק דוחה. אי אזכור ראש חודש בראש השנה קשור בקיום שני ימים של ראש השנה כאשר ברור שהראשון הוא א' של תשרי כי "מימות עזרא לא מצינו אלול מעובר", והשני הוא כבר ב' בתשרי. ושלא כמו ראש חודש של יומיים שהראשון הוא ל' של החודש הקודם והשני הוא א' של החודש החדש! אז מה נעשה? אם נזכיר את ראש חודש תשרי בשני ימי ראש השנה (שתפילותיהם ומנהגיהם שווים), יבואו לחשוב שבדומה לראש חודש של יומיים, היום השני הוא העיקר ויזלזלו ביום הראשון. ואם נזכיר את ראש החודש רק ביום הראשון, יבואו לזלזל ביום השני כפי שכבר נזכר בגמרא עירובין לעיל. ולהזכיר רק ביום השני בוודאי לא בא בחשבון. בנוסף, גם לא רצו לחלק בין תפילות שני הימים. נשארה רק האפשרות להצניע את ראש החודש בכלל. ואגב אזכור עניין זה, נציין עוד השערה שהתקנה לא לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת קשורה גם היא להתפשטות המנהג של שני ימי ראש השנה (שעפ"י הירושלמי בעירובין היא "מתקנת נביאים הראשונים"). היום הראשון חל לעתים בשבת והשני לעולם ביום חול. אילולי הוספת היום השני היינו מקבלים שנים שבהם לא הייתה מתקיימת מצוות תקיעת שופר.

³⁵ המפרשים שם מסבירים שזה על סמך הפסוק בתהלים צח ו: "בַּחֲצוֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הֲרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ ה'" (ורק "לפני המלך", היינו רק בבית המקדש). אבל סביר שאלה החצוצרות של ראש חודש ושל כל מועד (ראש השנה נקרא יום טוב, ראש השנה פרק ד משנה א) שמלוות את השופר של "יום תרועה". ראה מדרש ספרי זוטא פרק י: "ובראשי חדשיכם, אלו ראשי חדשים. וראשי חדשיכם ריבה ראש השנה". התחלת התקיעה היא משותפת כדרשות על הפסוק הקודם. אך בשלב מסוים פוסקות החצוצרות המסמלות את "יום שמחתכם ומועדיכם וראשי חודשיכם" ומשאירות את הבמה היא הבימה של "תקעו בחודש שופר ... כי חוק לישראל הוא" לשופר. אם אכן כך, אזי יש לנו מקור קדום ביותר, מבית המקדש, שמלמד שלא העלימו את ראש חודש תשרי בראש השנה, אבל קצרו והמעיטו בו. ובכל מקרה, החצוצרות של ראש חודש והמועדים 'מצילות' ומשלימות כאמור את פסוקי השופרות.

³⁶ הדרשה היא על הפסוק כולו: "הוי גוי חטא עם קָבֵד עֹן זָרַע מְרֵעִים בְּנִים מְשַׁחֲתִים וכו'", אלא שהדרשן מבקש לדרוש על כל קטע שבפסוק בנפרד ולמצוא לו מקבילות חיוביות.

³⁷ ציטוט פסוק זה מעניין במיוחד משום שהוא לקוח מהפרק המסיים את נבואת ישעיהו שאנחנו קוראים בשבת החודש. "והיה מדי חודש בחודשו" בהפסוק, שהיא כנגד: "החודש הזה לכם" בקריאת התורה. פרק סו המנחם ונותן תקווה המסיים את נבואת ישעיהו כנגד פרק א הפותח את הספר בתוכחה קשה.

³⁸ בדרשה על "החודש הזה לכם", שעניינה קידוש החודש שנמסר לעם ישראל עוד במצרים, נכנס מוטיב יום הדין והכפרה. ישעיהו מייצג את הקב"ה שרק הוא יכול להיעשות קטיגור וסניגור כאחד. כשם ששלח הקב"ה את ישעיהו ללמד קטיגוריה על עם ישראל, כך שלח אותו ללמד עליהם סניגוריה. למה מתמקד הדרשן דווקא בישיעיהו? בשל ההשוואה המסיימת: "הפה שאמר: חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, הוא שאמר: והיה מדי חודש בחדשו". וכל זה לקראת חתימה המדרש בשבח ראש חודשים: "לפי שחדשים מתנה הם לישראל, שנאמר: החדש הזה לכם". מדרש זה סוגר מעגל עם המקור במסכת ראש השנה. שם מלמד ראש חודש על ראש השנה שהוא יום דין וכאן קידוש החודש הוא הבסיס לקטיגור שנעשה סניגור. ראש חודש הוא יום כפרה כפי שגם ראינו בפירוש רבי בחיי בן אשר לעיל! נותרה אם כך החידה מדוע נעלם ראש חודש מראש השנה.

³⁹ איחול נאה זה לראש השנה, שיסודו בתפילת הכהן הגדול ביום הכיפורים, מצאנו מקורו והוא במדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק יח: "ויאמר שוב אשוב אליך. כָּפַל הדיבור, כלומר אמת ונכון, כי בודאי אשוב בלי ספק, כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה, וכולכם היו חייני וקיימי". מכאן שאנו מאחלים איש לרעהו שנזכה לעמוד למועד הזה כעת חיה בראש השנה הבעל"ט שנת תשע"ג, כולנו חיים וקיימים, כמו שהמלאך ביישר לשרה שאת פקידתה אנו קוראים היום הראשון של ראש השנה. ואולי זו עוד סיבה, אם כי עקיפה, לקריאת פקידת שרה ביום הראשון של ראש השנה שלא הזכרנו בדברינו [וה' פקד את שרה](#) במועד זה בשנה האחרת.

מטיבי לכת והרוצים להרחיב עוד בנושא זה יעיינו בסידור רש"י סימן קעד וכן במחזור ויטרי סימן שכא, שהם אולי תיעוד הגאונים הקדמונים שפירוש תוספות מזכיר.